

6. ÜNİTE

BULAŞICI HASTALIKLARLA İLGİLİ TEMEL İLKELER

1. Hastalık Sebepleri

Hastalıkların temel nedenleri, bedensel ve çevresel nedenler olarak iki grupta incelenebilir.

a. Bedensel sebepler

Kalıtsal, hormonal ve metabolik hastalıklar, bedensel kaynaklı hastalıklardır.

Kalıtsal hastalıklar, genlerle taşınarak ileriki kuşaklarda görülür. Daltonizm (renk körlüğü), kalıtımla aktarılan hastalıklardan biridir.

Hormonlar, iç salgı bezi denilen organlardan salgılanarak kan dolaşımına giren ve metabolik olaylara yön veren özel maddelerdir. Herhangi bir hormonun aşırı ya da az salgılanması, vücut düzeninde bir bozulma demektir. Örneğin, şeker hastalığı, insülin hormonunun az salgılanmasına bağlı olarak gelişen hastalıklardır.

Canlı vücudunda gerçekleşen kimyasal tepkimelerin tümüne birden **metabolizma** denir. Enzim eksikliğine bağlı aminoasit metabolizmasındaki bozukluk sonucu **fenilketonüri** denilen hastalık oluşmaktadır. Kalıtsal yolla geçen bu hastalıkta zekâ geriliği görülür.

b. Çevresel sebepler

Çevresel kaynaklı hastalıklara biyolojik, kimyasal, fiziksel etkenler ve temel madde eksikliği neden olmaktadır. Ayrıca sosyokültürel ve ekonomik etkenlerden doğan hastalıklar ile bazı psikolojik hastalıklar da çevresel kaynaklıdır.

Mikroorganizmalar, vektörler, mantarlar, bitkiler, hayvanlar, hayvansal ve bitkisel besinler biyolojik çevrenin öğeleridir. Bu öğeler hastalık etmeni olabilir ve organizmaya zarar verebilir.

Sanayide kullanılan benzen, siyanür, kurşun, cıva gibi maddeler kimyasal çevrenin öğeleridir. Besinlerdeki katkı maddeleri zehirli ve kanser yapıcıdır. Bunlar, insanda çeşitli hastalıklara sebep olabilir ve hatta öldürücü olabilir.

2. Bulaşıcı Hastalıklarda Genel Kavramlar

Bulaşıcı hastalıkların en önemli özelliği, insandan insana bulaşması ve yayılmasıdır. Bulaşıcı hastalıklar, salgınlar yaparak toplum sağlığını da ciddi biçimde tehlikeye sokabilir. Bu nedenle bulaşıcı hastalıklar belirlenir ve bu hastalıkların hızla tedavisi yapılır.

a. Hastalık ve enfeksiyon

Hastalık etkenlerinin vücuda girdikten sonra üremesi ile enfeksiyon durumu oluşur. Enfeksiyon her zaman hastalık demek değildir. Bir enfeksiyon etkeninin hastalık yapabilmesi için üreyerek veya salgıladığı zararlı maddelerle doku ve organların normal çalışmasını bozup hastalık belirtilerine neden olması gerekir.

b. Hastalık etkeni

Hastalıklara neden olan bakteriler, virüsler, mantar ve parazitler hastalık etkenleridir.

c. Kuluçka süresi

Bir bulaşıcı hastalık etkeninin vücuda girmesiyle hastalık belirtilerinin ortaya çıkmasına kadar geçen süreye **kuluçka süresi** denir. Kuluçka süresi; vücudun direncine, bulaşan mikroorganizmanın cinsine, miktarına göre değişir.

ç. Bulaşma süresi

Hastalık etkeniyle enfekte kişiler, sağlam olanlara hastalık bulaştırabilirler. Hastalık etkeninin kaynaktan sağlam insanlara bulaşabileceği süreye **bulaşma süresi** denir.

d. Salgın hastalık

Bir bulaşıcı hastalığın bir bölgede kısa sürede beklenenden çok sayıda görülmesine **epidemi** (salgın) denir. Bir hastalığın belli bir bölgede yaşayan toplumda devamlı olarak ve beklenen oranlarda görülmesi durumuna **endemi** denir. Türkiye'de bulaşıcı sarılık, tifo, kuduz, menenjit gibi bazı bulaşıcı hastalıklar endemik olarak görülen hastalıklardandır. Kıta ya da kıtaları etkileyen salgınlara da **pandemi** denir. Örneğin, grip hastalığı özellikle kış mevsiminde epidemilere yol açmakta, bazen de kıtalara yayılarak pandemiler oluşturmaktadır.

Bulaşıcı hastalık zinciri; hastalığın kaynağı, bulaşma yolu ve sağlam kişi arasında oluşan ilişki sonucunda ortaya çıkar. Bulaşıcı hastalık etkeninin kaynaktan çeşitli bulaşma yollarıyla sağlam kişiye ulaşıncaya kadar izlediği yola bulaşıcı hastalık zinciri adı verilir.

Bulaşıcı hastalığın ortaya çıkması, yani enfeksiyon zincirinin oluşabilmesi için aşağıdaki öğelerin olması gerekir. Öğelerden birinin olmaması durumunda hastalık ortaya çıkmaz.

Enfeksiyon zinciri öğeleri şunlardır:

- Bulaşıcı hastalık kaynağı
- Bulaşma yolu (Mikrobun kaynaktan çıkış, sağlam kişiye giriş yolu olmalıdır.)
- Etkenin bulaşabileceği bir sağlam kişi olmalıdır (Ayrıca sağlam kişinin de bu mikroba duyarlı olması gerekmektedir.).

Hastalık etkeninin yaşadığı, ürediği ve çeşitli yollarla sağlam kişilere geçtiği canlı ya da cansız maddelere **hastalık kaynağı** denir.

f. Bulaşma yolu

Bulaşıcı hastalık etkenlerinin kaynaktan sağlam kişiye ulaştığı yollara bulaşma yolu adı verilir.

Bulaşma yolları doğrudan ve dolaylı olarak iki grupta incelenir.

Doğrudan bulaşma: Hastadan, sağlam kişiye bir aracı olmadan hastalık etkeninin bulaşmasıdır. Doğrudan bulaşma; direkt temas, cinsel ilişki, damlacık enfeksiyonu ve kan yolu ile gerçekleşir

Dolaylı bulaşma: Hastalık etkenlerinin kirlenmiş eşyalar, hava, su, besinler veya vektörler yolu ile bulaşmasıdır. Veba, farelerle bulaşan bir hastalıktır.

3. Bulaşıcı Hastalıklardan Korunma Yolları

Doğal afetlerde fiziki çevre bozulduğu için bulaşıcı hastalıkların yaygınlaşması çok kolaylaşır. Bu nedenle bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkmaması için alınacak önlemler şunlardır:

- Barınma ihtiyacı mutlaka giderilmelidir.
- Temiz su sağlanmalıdır. Suların temiz olduğundan emin olun-muyorsa sular kaynatılmalı veya klorlanmalıdır.
- Çöp ve kirli atıklar yerleşim birimlerinin dışına çıkarılarak yok edilmelidir.
- Çiğ yenilen sebze ve meyveler iyice yıkanmalıdır (*Resim 6.4*).
- Beslenme ve kişisel temizliğe özen gösterilmelidir.

Nabız sayma

Kalbin kasılması sonucu atardamarlarda görülen atış, nabız olarak isimlendirilir. Nabız, en kolay olarak el bileğindeki veya boynun yan tarafındaki atardamarlardan ölçülür.

El bileğinden nabız sayılırken iki, üç ve dördüncü parmaklar hastanın bileğinin iç yüzeyine konular ve 1 dakikadaki kalp atışları sayılır (*Resim 6.8*). Bebeklerde kalp atımı, direkt olarak kalp üzerinden dinlenebilir

4. Ülkemizde Görülen Önemli Bulaşıcı Hastalıklar

İnsanlar bulaşıcı hastalıklara en sık çocukluk çağında yakalanırlar. Özellikle son yıllarda genel hijyen kurallarına dikkat edilmesi, aşı uygulamaları ve kullanılan ilaçlar nedeniyle bulaşıcı hastalıklarda belirgin bir azalma olmuştur.

a. Çocukluk çağı hastalıkları

Çocukluk çağı hastalıkları oldukça bulaşıcı hastalıklardır. Her birinin yüksek koruyucu değeri olan aşılı vardır. Küçük çocukların bu hastalıklara yakalanmaması için düzenli olarak aşılarının yaptırılması gerekir.

Çocukluk çağı hastalıkları tedavi edilmediğinde ortaya kötü sonuçlar çıkar. Örneğin; kızamık, menenjit, difteri, zamanında tedavi edilmezse ölümlere neden olur.

b. Üst solunum yolu enfeksiyonları

Üst solunum yollarında gerek akut gerekse kronik hastalıklara sık rastlanır. Sonbahardan kışın son günlerine kadar uzanan dönemde viral enfeksiyonların üst solunum yollarında oluşumu sık görülen bir durumdur.

Üst solunum yolu enfeksiyonlarında ateş, öksürük, boğaz ağrısı, burun akıntısı ve baş ağrısı görülür. Küçük çocuklarda karın ağrısı, bulantı ve kusma da görülebilir.

c. Zatürre

Zatürre hastalığının etkenleri başlıca üç grupta incelenebilir. Bunlar; canlı hastalık etkenleri, fiziksel etkenler ve kimyasal etkenlerdir.

Canlı hastalık etkenleri arasında çeşitli bakteriler, virüsler, mantarlar, parazitler ve riketsiyalar bulunur. Fiziksel etkenler olarak solunan tozlar, yabancı cisimler ve zararlı ışınlar gösterilebilir. Kimyasal etkenlere asit buharları gibi maddeler örnek olarak verilebilir. Gerek çocuklarda gerekse yetişkinlerde zatürreye en sık neden olan etken canlı hastalık etkenlerinden bakterilerdir.

Zatürrenin genel belirtileri şunlardır: Titreme ile birden yükselen ateş gözlenir. Öksürük ve balgam görülür. Balgam 2. gün pas rengindedir. İlerleyen zamanlarda sarı-yeşil olur. Özellikle bebeklerde solunum gücünü ve sık soluk alıp verme vardır. Burun kanatları solunuma katılır. Kaburga arası kaslarda çekilme olur. İştahsızlık ve emmeme de bariz belirtileridir. Tedavi edilmezse akciğer dokusu ve zarında iltihap yayılarak hastalık daha da ağırlaşır.

ç. İshal

İshal (diyare) terimi, sulu ve sık dışkılama için kullanılır. Hastanın dışkılama isteği birden belirir.

İshal tedavisinde yapılacak ilk iş, kaybedilen su ve tuz eksikliğini giderilmesi olmalıdır. Doktora götürülünceye kadar hastaya bol miktarda kaynatılıp soğutulmuş su verilmelidir. Böylece vücut, ishalle kaybettiği suyu tekrar almış olacaktır. Uygulanacak asıl tedavi ise ishal yaratan etkenin saptanarak ortadan kaldırılmasıdır

d. Hepatit

Hepatit, karaciğer dokusunun iltihaplanması ve etkeni virüs olan bir hastalıktır. Halk arasında "sarılık" olarak da bilinir.

Viral hepatitin yaygın olan iki tipi vardır: Hepatit A ve hepatit B. Ayrıca hepatit C ve hepatit D gibi tipleri de mevcuttur.

Hepatit A'da dışkı ile atılan virüs başkalarına bulaşır. Kuluçka dönemi 2-6 haftadır. Hepatit A'da taşıyıcılık yoktur, nadiren karaciğer yetmezliğine neden olur.

Hepatit B'de bulaşma; kan ve kan ürünleri, virüs bulaşmış iğneler ve cinsel ilişki yoluyla olmaktadır. Kan hastalarının, uyuşturucu kullananların ve sağlık personelinin hepatit B'ye yakalanma riski diğer insanlara göre daha yüksektir. Hepatit B'de virüs uzun süre kanda canlı olarak bulunabilir. Hasta tamamen düzeldikten sonra bile kanda bazen canlı virüs kalabilir. Kuluçka dönemi 6 haftadan 6 aya kadar uzayabilir. B tipi hepatitin siroz ve karaciğer kanserine yol açma riski vardır.

e. Verem

Verem (tüberküloz) enfeksiyonunun etkeni Koch basilidir. Verem, yurdumuzda da son yıllarda özellikle gençler arasında bir artış göstermektedir.

Verem enfeksiyonu en çok akciğerlerde görülür. Kan ve lenf yoluyla hemen bütün organlara yayılabilir. Kemik, böbrek, bağırsak ve diğer organlardaki verem mikrobi, basillerin akciğerlerden kan yolu ile yayılması veya sindirim ve idrar yolları ile vücuda yerleşir. Akut veya kronik gidiş gösterir. Bazen senelerce sessiz kalan ve iyileştiği sanılan bu hastalık, kişide direnç azalması sonucu, birden ortaya çıkabilir.

f. Sıtma

Sıtma etkeni plazmodyumlardır.

Plazmodyumlar, anofel türü dişi sivrisineklerle hastadan sağlam insana taşınır. Kan nakli ve enjeksiyon yolu ile de geçebilir.

Sıtma etkeninin belli aralıklarla alyuvarları patlatmasından hemen sonra da "sıtma nöbeti" denilen belirtiler zinciri ortaya çıkar. Başlangıçta sıtma nöbetleri düzensizdir. Daha sonraları ise plazmodyumların türüne bağlı olarak sıtma nöbetleri belli aralıklarla gelmeye başlar. Ayrıca hastada bulantı, kusma, ishal, eklem ve kas ağrıları, iştahsızlık, baş ağrısı ve sarılık görülebilir.

g. Kuduz

Kuduz; köpek, kurt, tilki, yarası gibi hayvanlarda görülen ve insanlara bulaşabilen bir hastalıktır.

Kişi, kuduz hayvan tarafından ısırıldığında hasta hayvanın tükürük bezlerindeki kuduz virüsü ısırık yarasına bulaşır. Böylece kişi, kuduz virüsünü almış olur. Özellikle duyu sinirleri, merkezî sinir sistemi ve beyindeki sinir hücrelerinde çoğalmaya başlayan virüsler beyin iltihaplanmasına yol açar. Kuduz belirtisi başladıktan sonra hastanın kurtulma şansı yoktur.

ğ. AİDS ve cinsel temasla bulaşan diğer hastalıklar

Frengi (sifiliz), bel soğukluğu (gonore), mantar, dış üreme organlarının bitlenmesi, trichomonas (tirikomanas), uçuk, AİDS gibi hastalıklar cinsel temaslara bulaşır. Tedavi edilmezlerse uzun yıllar etkileri görülebilir.

Frengi, hastalık etkeni olan bakterinin neden olduğu kronik seyirli, bütün vücuda zarar veren bulaşıcı bir hastalıktır. Cinsel ilişkiyle bulaşan bu hastalık, plasenta yoluyla bebeğe geçerek yeni doğan bebekte doğumsal frengi görülmesine yol açar. Bakteri, vücuda girdikten sonra kana ve lenf sistemine karışır. İki önemli belirtisi görülür. Birincisi mikrobun girdiği deri yüzeyinde yara oluşur. İkincisi de derinin bu bölgesiyle ilgili lenf düğümleri şişer. Frengi mikrobunun bu belirtilere yol açtığı laboratuvar tetkikleriyle anlaşılır. Doktorun önerdiği şekilde ilaçla tedavi edilebilen bir hastalıktır.

Bel soğukluğu, gonore adlı bir bakteri tarafından oluşturulan, cerahatli iltihap şeklinde görülen bulaşıcı bir hastalıktır. Hastalık çoğunlukla üreme organlarında görülür. Bulaşma genellikle cinsel ilişkiyle olmaktadır. Bel soğukluğu, üreme organlarının yanı sıra anüs, boğaz, eklem, kalp kası, kalp zarı, deri ve gözü de kapsayabilir. Doktora başvurularak tedavi edilmelidir.

Cinsel temasla bulaşan hastalıklardan korunmanın en iyi yolu güvenli bir cinsel yaşam sürdürmekle olur. Tek eşli olunmalı, eş cinsel ilişkiden kaçınılmalıdır. Her türlü kuşkulu cinsel ilişkide koruyucu kılıf (kondom-prezervatif) kullanılmalıdır.

Ayrıca kontrol edilmemiş kan ve kan ürünleri kullanılmamalıdır.

h. Paraziter hastalıklar

Parazit, bir canlıya zarar vererek onun içinde veya üzerinde beslenip yaşayan canlılara denir. Bit, tenya, plazmodyum birer parazittir.

Parazitler ikiye ayrılır:

1. İç parazitler (tenya, trişin, kıl kurdu, amip, plazmodyum vs.)
2. Dış parazitler (bit, uyuz etkeni vs.)

Paraziter hastalıklar ise etkeni parazitler olan enfeksiyon hastalıklarıdır. Örneğin; bitlenme, uyuz, sıtma birer paraziter hastalıktır.